

УДК 347.921.1

ВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ОСОБАМИ, ЯКІ НАДАЮТЬ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ

У статті розглядаються проблеми правового становища в цивільному судочинстві адвоката та особи, яка надає правову допомогу, в контексті надання цієї допомоги. Приділяється увага колу обов'язків і їх виконання у цивільному судочинстві як адвокатом, так і особою, що надає правову допомогу.

В статье рассматриваются проблемы правового положения в гражданском судопроизводстве адвоката и лица, которые оказывают правовую помощь, в контексте предоставления этой помощи. Уделяется внимание кругу обязанностей и их выполнения в гражданском судопроизводстве как адвокатом, так и лицом, оказывающим правовую помощь.

In article legal status problems in civil legal proceedings of the lawyer, and the person are considered, renders legal aid, in a context of granting of this help. The attention to duties and their performance in civil legal proceedings, both the lawyer, and the person rendering legal aid is paid.

Конституційне закріплення права кожного на правову допомогу (ст. 59 Конституції України) відображає певний соціальний стандарт демократичної правової держави, втілюючи у життя основні демократичні принципи стосовно цивільного процесуального права, існування інституту представництва у цивільному процесуальному законодавстві України. Цей інститут закріплює норму, яка встановлює, що правову допомогу в цивільному судочинстві здійснюють адвокати та інші фахівці у галузі права в порядку, встановленому законом (ст. 12 Цивільного процесуального кодексу України). Право на правову допомогу знайшло своє закріплення також у нормах міжнародного законодавства: ст. 11 Загальної декларації прав людини і громадянина, ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадські і політичні права, п. "з" п. 3 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод, п. 93 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями [2, с. 288] та багатьох інших джерелах, які формують і визначають його специфіку, суть та порядок його здійснення.

У загальному розумінні право на правову допомогу покликане забезпечувати правовий захист прав людини в судовому та інших процесах [1, с. 24]. У цивільному судочинстві це право забезпечується через призму виконання своїх обов'язків адвокатами та фахівцями у галузі права, та здійснюється у формі: надання юридичних консультацій і роз'яснень з юридичних питань, усних і письмових довідок щодо законодавства; складання заяв, скарг та інших документів, що мають юридичну силу; засвідчення копій відповідних документів; здійснення представництва в суді та інших державних органах; правового забезпечення підприємницької діяльності громадян тощо. Саме форма такого представництва, як представництво в суді, спрямована на захист суб'єктів прав і охоронюваних законом інтересів іншої особи (яку представляють), яка бере участь у справі та сприяє суду в повному й об'єктивному з'ясуванні обставин справи і у винесенні законного й обґрунтованого рішення [19, с. 96–97] та є невід'ємною складовою обов'язку як адвоката, так і фахівця у галузі права при наданні правової допомоги.

Однак порядок виконання обов'язків під час надання правової допомоги законодавчо не виписаний. Це пов'язано насамперед з тим, що існують з цього приводу лише проекти відповідних Законів [16], які визначають зміст права на правову допомогу, підстави надання її безоплатно тощо. Виникнення в осіб, які беруть участь у справі

(сторін, третіх осіб, заінтересованих осіб, представників тощо), права на правову допомогу автоматично повинно породжувати в адвоката та фахівців у галузі права відповідні цивільні процесуальні обов'язки, за невиконання яких чи неналежне виконання наставатимуть відповідні санкції, тобто гарантії до їх виконання. Тому законодавчо недосконало прописаний обсяг цивільних процесуальних обов'язків, а також не конкретизоване процесуальне становище в цивільному процесі осіб, що є фахівцями у галузі права, і адвоката, що створює таким чином проблему в добросовісному виконанні процесуальних обов'язків цими суб'єктами процесу.

Численні науково-практичні публікації з приводу надання правової допомоги особами, яким надано право її надавати у цивільному процесі, не вирішують на сьогодні проблему виконання цивільних процесуальних обов'язків в комплексі хоч орієнтуються здебільшого на проблему процесуального статусу та наданих їм прав у здійсненні представництва в цивільному процесі. Так, Д. Д. Луспенник зазначає, що положення ст. 56 ЦПК України (надання правової допомоги фахівцями у галузі права) взагалі не може застосовуватися у цивільному судочинстві, оскільки в ній передбачено підстави участі особи, яка надає правову допомогу в цивільному процесі, так як участь цієї особи не замінює участь особи, яка бере участь у справі, чи її представника, і таким чином зводиться ним до запитання: в чому ж полягає її допомога учаснику процесу з урахуванням наданих їм повноважень? [4, с. 116–117]. Подібні міркування з цього приводу наводить А. Г. Ярема, який коментуючи нововведену норму (ст. 12 ЦПК України) та суть її застосування на практиці, приходиться до висновку, що фахівець у галузі права (крім адвоката) за своїм статусом *не є представником особи, яка бере участь у справі*, так як вимога про допуск до його участі у цивільному процесі в установленому законом порядку на представника не поширюється [5, с. 12]. Д. В. Дрейзіна сформулювала думку з приводу того, що як адвокати, так і особи, які надають правову допомогу, несправедливо законодавцем визначені до категорії інших учасників процесу [17], оскільки і секретар судового засідання, судовий розпорядник, експерт, спеціаліст, свідок є особами, які не мають інтересу у цивільному судочинстві.

Ряд правової літератури, підручників та наукових посібників, авторами яких є М. Й. Штефан, А. В. Андрушко, Ю. С. Червоний та інші [6; 7; 8; 19], теж не мають одностайності у питанні виконання цивільних процесуальних обов'язків особами, які надають правову допомогу, та процесуального статусу цих осіб. Так, М. Й. Штефан відносить осіб, які надають правову допомогу, та адвокатів до процесуальних представників із застосуванням до них ст. 38 ЦПК України. Відтак вони, за його твердженням, набувають відповідних повних прав процесуального представника. Проте питання виконання ними своїх процесуальних обов'язків теж не розкривається [6, с. 154–177]. Н. Л. Бондаренко [7, с. 84] навпаки спирається на норми цивільного процесуального закону, де питання осіб, які надають правову допомогу, розглядається у статусі так званого "іншого учасника цивільного процесу".

Заслуговує на увагу бачення Н. Ю. Сакари [3, с. 743] інституту процесуального представника, яким надано право в наданні правової допомоги у цивільному судочинстві, і яка, аналізуючи норми ЦПК України, приходиться до висновку, що представництво осіб, яким надано право на здійснення права на правову допомогу, виділяється у трьох інститутах: судове представництво; участь у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб; надання правової допомоги особою, яка є фахівцем у галузі права і законом має право на надання правової допомоги. Однак, даючи певну характеристику цим процесуальним суб'єктам, основну увагу зосереджено лише щодо кола суб'єктів, які можуть виступати представниками, а також виділено мету та функції зазначених інститутів, визначаючи таким чином форми надання такої допомоги.

Слушною є думка С. С. Бичкової [9, с. 23] про те, що фахівець у галузі права, як і адвоката, можна залучити до участі в цивільному процесі або як представника, або як особу, яка надає правову допомогу. До подібних висновків приходиться Ю. С. Червоний, який стверджує, що метою цивільного процесуального представництва є надання правової допомоги особі, яку представляють, і суду [8, с. 110]. А коментуючи норму ст. 12 ЦПК України [14, с. 41] й дискутуючи із позицією Я. П. Зейкана, яка полягає в у тому, що фахівець у галузі права діють на основі договору доручення [15, с. 27], притримується своєї точки зору, стверджуючи, що фахівець у галузі права діє не від імені осіб, які беруть участь у справі, бо його дії не створюють, не змінюють, не припиняють цивільні права й обов'язки для осіб, які беруть участь у справі, а тому він не діє від імені довірителя. Також Ю. С. Червоним наголошується на тому, що від імені довірителя діє саме представник. Хоча така позиція є передчасною. І. В. Андронов, у свою чергу, визначає лише мету та функції участі в цивільному процесі цього суб'єкта [14, с. 129].

Попри це наведені дослідження не вирішують повністю проблему як процесуального становища, так і виконання процесуальних обов'язків особами, які покликані надавати правову допомогу в цивільному судочинстві, що власне становить предмет подальшого дослідження.

Тому для ґрунтовного дослідження цивільних процесуальних обов'язків, якими наділені адвокат та особа, що надає правову допомогу, під час участі у цивільному процесі необхідно з'ясувати і дослідити більш детально такі моменти, як: *по-перше*, процесуальне становище у цивільному судочинстві адвоката та особи, що надає правову допомогу; *по-друге*, визначити коло цивільних процесуальних обов'язків, що їм ввірені. Постановлення саме такої мети обраної автором проблематики конкретизує та де в чому розмежує обов'язки як адвоката, так і особи, що надає правову допомогу.

Розглядаючи проблему процесуального становища осіб, які надають правову допомогу у цивільному процесі, можливо певною мірою погодитись із Н. Ю. Сакарою [3, с. 745], яка відстоює позицію у тому, що метою судового представництва є лише надання правової допомоги особі для забезпечення найбільш повного захисту її прав, свобод та інтересів. Але в такому випадку слід враховувати, що не завжди у цивільному судочинстві судове представництво ставить за мету надання правової допомоги. Насамперед це пояснюється тим, що надання правової допомоги за ЦПК України може здійснювати лише обмежене коло суб'єктів у цивільному процесі, тобто ті, яким надано це право, — адвокати, фахівці у галузі права. Процесуальним представником у суді ж може бути не адвокат та не фахівець у галузі права, тим більше законодавцем закріплена спеціальна норма, яка визначає в цілому процесуальне представництво (ст. 40 ЦПК України), закріплюючи при цьому й інших фізичних осіб, які можуть бути і юридично некваліфікованими. Іншими словами, будь-яка фізична особа, яка відповідає вимогам ч. 1 ст. 40 ЦПК України може бути процесуальним представником, але при цьому не наділена правом виконувати відповідні обов'язки по наданню правової допомоги. З цього приводу слушно зазначають М. І. Балюк та Д. Д. Луспенник, вказуючи, що вони повинні наділятися відповідною процесуальною правосуб'єктністю (мати процесуальну правосуб'єктність та процесуальну дієздатність), оскільки саме це є специфічною властивістю суб'єктів цивільного процесуального права, і лише таким чином вони можуть бути носіями процесуальних прав та наділені процесуальними обов'язками, вступати в цивільні процесуальні правовідносини, самостійно здійснювати процесуальні права та виконувати обов'язки [4, с. 111]. Більше того, правова допомога повинна включати в себе дії відповідного суб'єкта права, що покликаний її надавати через відповідний закон (право), та полагати в консультативно-роз'яснювальних і організаційно-розпорядчих діях, що опираються виключно на закон, який, відповідно, закріплює права та їх обов'язки. Додільно розуміти правову допомогу як сприяння, підтримку при вирішенні проблем правового характеру і захисті прав, свобод та інтересів, визначених у законі суб'єктами для осіб, які звертаються за допомогою [15, с. 107]. Особливістю цивільних процесуальних обов'язків осіб, що надають правову допомогу, є те, що ці обов'язки є трансформованими правами, і навпаки [21, с. 51]. А відтак, за відсутності належних прав та обов'язків (правосуб'єктності) надаватись правова допомога іншими представниками, окрім адвоката та особи, що її надає, не може. На це саме звертає увагу і Т. І. Єстіфеева, яка доречно зазначає, що особи, які не наділені відповідними правами та обов'язками, не можуть реалізувати їх у правовідносинах [18, с. 111], а звідси впливає твердження щодо неможливості виконання процесуальних обов'язків учасником процесу, якими його не наділив процесуальний закон.

За правовою природою до правової допомоги належать:

- 1) консультації та роз'яснення з правових питань;
- 2) складання заяв, скарг та інших документів правового характеру;
- 3) правовий висновок;
- 4) медіація;
- 5) представництво;
- 6) виконання обов'язків захисника у процесі дізнання, досудового слідства та розгляду кримінальної справи у суді;
- 7) виконання обов'язків захисника при провадженні у справах про адміністративні правопорушення;
- 8) виконання обов'язків захисника при провадженні у справах про застосування заходів примусу;
- 9) інші послуги правового характеру, які не заборонені законом [10, с. 187].

Відповідно до Закону України "Про соціальні послуги", можуть надаватися юридичні послуги: надання консультацій з питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, сприяння

застосуванню державного примусу і реалізації юридичної відповідальності осіб, що вдаються до протиправних дій щодо цієї особи (оформлення правових документів, адвокатська допомога, захист прав та інтересів особи тощо) [15, с. 108]. Доцільно також розуміти правову допомогу як сприяння, підтримку при вирішенні проблем правового характеру і захисті прав, свобод та інтересів, визначених у законі суб'єктами для осіб, які звертаються за допомогою [15, с. 107]. Подібне бачення особи, яка надає правову допомогу в цивільному процесі наводить І. В. Андронов [14, с. 129], визначаючи мету такої участі теж в наданні юридичних консультацій, допомоги в складанні процесуальних документів, наданні інших юридичних послуг особі, яка бере участь у справі.

ЦПК України у ст. 40 зазначає адвоката як представника, цей вид представництва у цивільному процесі є договірним. З огляду на зміст ст. 12 ЦПК України, адвокат наділений правом надавати правову допомогу, але така правова допомога виходить із конструкції матеріального права та охоплюється відповідними повноваженнями, що узгоджуються в ст. 44 ЦПК України, і впливають здебільшого із цивільного права та передують виникненню правовідносин у цивільному процесі, як правило, на підставі договору [19, с. 98], ордера, довіреності із відповідними обмеженнями чи перевагами, що закладаються при їх укладенні. Такі документи закріплюють відповідну правосуб'єктність в необхідних обсягах та межах, а, отже, за допомогою них фіксуються більш детальні зобов'язання адвоката у виконанні своїх обов'язків.

Окрім цього Законом України "Про адвокатуру" від 29.12.1992 р. (надалі — Закон) *професійні права адвоката* визначено у ст. 6, *обов'язки ж* — закріплено ст. 7 Закону, до яких безпосередньо належать: неухильно додержуватись вимог чинного законодавства, використовувати всі передбачені законом засоби захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб: адвокат не має права використовувати свої повноваження на шкоду особі, в інтересах якої прийняв доручення, та відмовитись від прийнятого на себе захисту щодо свого довірителя та ін. А відтак, ці обов'язки є професійними і мають характер додаткових, вони не включають необхідність виконувати конституційні (загальні) та інші юридичні обов'язки [22, с. 64–65].

Отже, цивільні процесуальні обов'язки адвоката охоплюються та закріплюються професійними обов'язками, але лише за умови його участі в цивільному процесі із відповідним статусом як адвоката, який впливає із належно оформлених повноважень (договору, угоди, ордера).

Особливістю правової допомоги адвоката в цивільному процесі, як зазначають С. Ф. Сафулько та Я. П. Зейкан, є те, що вона не обмежується участю його як представника. Він, як правило, складає позовну заяву, розробляє правову позицію сторони по справі, збирає документи, зокрема шляхом запиту або ознайомлення їх на місці, консультує свого клієнта, готує його до участі в суді, а також готує свідків до подачі пояснень тощо [20, с. 45]. Тому діяльність адвоката в цивільному процесі є сукупністю саме таких дій, які здійснюються ним від імені та в інтересах довірителя, що не позбавляє адвоката суб'єктивно-правової процесуальної самостійності [21, с. 145]. Разом із тим сама логіка функціонування механізму цивільного судочинства з достатньою очевидністю свідчить про те, що обов'язки любых суб'єктів (у тому числі і адвоката), що підпадають під сферу дії цивільного процесуального законодавства, пов'язані із процесуальною діяльністю суду і повинні кваліфікуватися як цивільні процесуальні обов'язки із відповідним нормативним регулюванням. Зокрема, обов'язки адвоката мають подвійну природу та базуються як на нормах процесуального, так і на нормах матеріального права. Тобто, обов'язки адвоката містяться у площині двох різних правовідносин: матеріальній (особа, що бере участь у справі, — адвокат), і процесуальній (адвокат-суд) [21, с. 143].

Отже, адвокат наділений спеціальною правосуб'єктністю із правами та обов'язками, які визначаються спеціальними законами, що надає йому право надавати правову допомогу та нести відповідальність. Окрім цього, підкреслимо, що адвокат є юридично обізнаною особою, що зводить до мінімуму надання некваліфікованої юридичної допомоги; *по-друге*, закріплені законодавчо професійні обов'язки адвоката стимулюють останнього до їх належного виконання, а відтак — до належного захисту прав своїх довірителів. Не виконання або неналежне виконання адвокатом своїх службових обов'язків може призвести до істотних змін у його правовому становищі, починаючи від розірвання угоди, довіреності і закінчуючи іншими санкціями, навіть притягнення до відповідної юридичної відповідальності (дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної, кримінальної тощо). Тому конструкція цивільного судочинства і функціональний характер діяльності адвоката на сьогодні такі, що ті права, якими він наділений в цивільному процесі, перетворюються в чітко визначений обов'язок реалізації їх в інтересах довірителя. Таким чином, С. Я. Фурса та Є. І. Фурса з цього приводу слушно

зазначають, що відносини між адвокатом і клієнтом в цивільному судочинстві зумовлюються специфікою процесуальних прав та обов'язків [24, с. 26].

Проте, розглядаючи інститут правової допомоги у цивільному процесі слід відрізнити надання її адвокатом, як представником, від надання її особами, які теж мають право та безпосередньо покликані її надавати. До числа цих осіб законодавчо віднесено тих, що закріплені в ст. 12 ЦПК України, це так звані “фахівці у галузі права”.

Вживане у ст. 12 ЦПК України законодавцем поняття “фахівець у галузі права” не розкрито в цивільному процесі. На сьогодні його сутність була певною мірою визначена під час ухвалення Конституційним судом України рішення у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Г. І. щодо офіційного тлумачення ст. 59 Конституції України, ст. 44 КПК України, ст.ст. 268, 271 КУпАП України (справа про право вільного вибору захисника). Так, Конституційний Суд України в своєму рішенні визначив суб'єктів надання правової допомоги, якими можуть бути державні органи України, до компетенції яких входить надання правової допомоги: адвокатура України; суб'єкти підприємницької діяльності, які надають правову допомогу клієнтам у порядку, визначеному законодавством України; об'єднання громадян для здійснення і захисту своїх прав і свобод [3, с. 754–755]. Однак і дане роз'яснення Конституційного Суду України не розкриває питання фахівців у галузі права в повній мірі, а відтак питання залишається на сьогодні законодавчо не сформовано. Таким чином, основною умовою наявної проблеми визначення “фахівець у галузі права” слід визнати відсутність спеціального закону, а тому вже закріплене посилання законодавця в ЦПК України є дещо передчасним. Поміж тим наша думка щодо сутності цього поняття полягає у тому, що фахівець у галузі права — це та особа, яка може надавати правову допомогу, оскільки положення як ст. 12, так і ст. 56 ЦПК України кореспондують між собою, доповнюючи одна одну. Більше того, якщо поняття “фахівець у галузі права” є загальним, так як і поняття “адвокат”, носячи при цьому спеціальний характер, то їхній статус повинен визначатися (чи визначається) спеціальними законами. Проте особу, що надає правову допомогу, можна відносити як до адвоката, так і до фахівця у галузі права. Вона є виключно процесуальною особою в цивільному судочинстві, оскільки її правосуб'єктність детально регламентується цивільною процесуальною нормою. Це і чітко визначений порядок залучення цих осіб, які допускаються до участі в справі на підставі ухвали суду (ч. 2 ст. 56 ЦПК України); це і передбачений обсяг прав (ч. 1 ст. 56 ЦПК України) тощо. Тому особа, як влучно відмітив В. О. Бабаков [21, с. 53], що надає правову допомогу, є суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин, але оскільки не являється обов'язковим учасником цивільного процесу і не наділена самостійним юридичним інтересом, є таким чином особою, що сприяє відправленню правосуддя і визначається перш за все покладеними на неї відповідними обов'язками. Продовжуючи думку В. О. Бабакова, можна погодитись, що і права, які їй надані, слугують цілком для забезпечення виконання цивільного процесуального обов'язку. Твердження Я. П. Зейкана [15, с. 108] збігається із цим автором у тому, що така особа займає пасивну, допоміжну функцію консультанта при особі, яка бере участь у справі.

Інститутом осіб, які за законом мають право на надання правової допомоги, у цивільному процесі України для них передбачено досить обмежене коло прав, них, зокрема ч. 1 ст. 56 ЦПК України визначається, що вони мають право знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії долучених до справи документів, бути присутніми у судовому засіданні. Реалізуючи вищеперелічені права, ця особа автоматично виконує свої процесуальні обов'язки. Виходячи із змісту ст. 56 ЦПК України, на перший погляд, особи, які надають правову допомогу, в цивільному процесі мають досить обмежене коло процесуальних обов'язків, оскільки не користуються правами та обов'язками, які класифікуються у теорії цивільного процесу як загальні та відповідно закріплюються ст. 27 ЦПК України, оскільки на це немає відповідних чітких законних посилань. Проте ми відстоюємо позицію у тому, що вони все ж таки наділені загальними цивільними процесуальними обов'язками, бо особи, що беруть участь у справі, а відповідно до ч. 1 ст. 26 ЦПК України наділені певними представницькими повноваженнями (ст. 42, ч. 2 ст. 56 ЦПК України) і тому повинні відноситись до представників сторін, *по-перше*, повинні добросовісно здійснювати свої процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки (ч. 3 ст. 27 ЦПК України). Таким чином, правовий статус осіб, що надають правову допомогу в цивільному судочинстві, охоплюється наданими їм правами, яким відповідає принциповий нормативний обов'язок — не зловживати цими правами [21, с. 53]. *По-друге*, ці учасники процесу мають відповідний процесуальний інтерес, який полягає у виконанні своїх обов'язків — здійснення свого

права. Щодо так званих *спеціальних* цивільних процесуальних обов'язків осіб, які надають правову допомогу, зазначимо, що вони теж ними надлені, але не всіма, а лише тими, які стосуються меж судового розгляду. Але все ж таки, потрібно частково погодитись із О. О. Рудаковим [23, с. 93] у тому, що певним чином безглуздо, описуючи зміст юридичних обов'язків, перераховувати всі варіанти належної поведінки, виписаних в законі та інших джерелах. Тим більше неможливо вичерпним порядком розкрити усі суб'єктивні обов'язки в силу їх конкретності та приналежності до певного суб'єкта. А відтак ми наведемо лише деякі із них, наприклад: обов'язок дотримуватись порядку у судовому засіданні; дотримуватись розпоряджень головуючого у судовому засіданні, вставати, коли до зали судового засідання заходить головуючий по справі та ін. — окреслюється колом “особа, що надає правову допомогу, адвокат, як учасники процесу — суд”. А в контексті виключно виконання обов'язків по наданню самої правової допомоги у цивільному судочинстві останні полягають на сьогодні в межах реалізації закріплених ч. 1 ст. 56 ЦПК України цивільних процесуальних прав і витікають із правовідносин “особа, що надає правову допомогу, адвокат — довіритель”.

Узагальнюючи обов'язок осіб, які надають правову допомогу, слід також звернути увагу в цілому на позицію О. О. Рудакова, який доречно зазначив, що цивільний процесуальний обов'язок по наданню цієї допомоги є таким, який знаходиться в процесі постійного і довготривалого виконання, оскільки це виконання є їх звичайним, нормальним станом, засобом існування. Тому межа між потенційною поведінкою, яка закладена в нормі, між суб'єктивним обов'язком і реальною поведінкою не різка, а сама різниця залагоджується специфікою обов'язків [23, с. 93].

Підводячи підсумки, констатуємо, що обов'язки осіб під час надання правової допомоги не можуть у повному обсязі виконуватись адвокатом та особою, яка надає правову допомогу (фахівцем у галузі права) через відсутність чітко виписаних їх законодавцем. Проте коло обов'язків осіб, що надають правову допомогу, окреслено обов'язками не тільки професійними, але й загальними та спеціальними процесуальними обов'язками, що не входять у контекст надання правової допомоги і охоплюються правовідносинами “особи, що беруть участь у справі, — суд”. Виконання цивільних процесуальних обов'язків адвокатом забезпечується відповідними санкціями, проте щодо особи, яка їх надає, — ні, через знову ж таки відсутність відповідного законодавчого закріплення.

Отже, нагальною потребою на сьогодні залишається необхідність прийняття відповідного спеціального закону, який би чітко визначав коло обов'язків особи, що надає правову допомогу, її статус, мету надання, межі її надання. Потребує законодавчого врегулювання і розмежування особи, що надає правову допомогу, і адвокатом; детальнішого закріплення загальних і спеціальних цивільних процесуальних обов'язків осіб, що надають правову допомогу. З огляду на викладене, необхідно чітко законодавчо відобразити обов'язки осіб, які надають правову допомогу, і в цивільному процесі, враховуючи при цьому принципи змагальності, диспозитивності та рівноправності сторін, а також прийняти найбільш жорсткі санкції для цих осіб за неналежне виконання своїх процесуальних обов'язків.

Список використаних джерел

1. Юридична енциклопедія [Текст]. — К. : “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 1998. — 5 том, Д-Й. — 736 с.
2. Конституція України: Науково-практичний коментар [Текст]/ За заг. ред. В. Я. Тація. — Х. : Право, 2003. — К. : Ін Юре, 2003. — 803 с.
3. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства [Текст] : [монограф.] / В. В. Комаров, В. І. Тертишніков, В. В. Баранкова та ін. ; За заг. ред. В. В. Комарова. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 928 с.
4. Балюк, М. І. Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарії, рекомендації, пропозиції [Текст] / М. І. Балюк, Д. Д. Луспенник. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 708 с. (Серія “Судова практика”).
5. Цивільне судочинство. Судова практика [Текст] / За заг. ред. А. Г. Яреми // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 2008. — № 7. — 336 с.
6. Штефан, М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс [Текст] : [підруч.] / М. Й. Штефан. — К. : Ін Юре, 2005. — 634 с.
7. Цивільний процес [Текст] : [навч. посіб.] / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. — К. : Прецедент, 2006. — 293 с.
8. Цивільний процес України [Текст] : [підруч.] / За ред. Ю. С. Червоного. — К. : Істина, 2007. — 392 с.
9. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар [Текст] / С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, В. І. Бірюков та ін. ; За заг. ред. С. С. Бичкової. — К. : Атіка,

2008. — 840 с.
10. *Кравчук, В. М.* Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України [Текст] / В. М. Кравчук, О. І. Угриновська. — К. : Істина, 2006. — 944 с.
11. *Святоцький, О. Д.* Адвокатура України [Текст] : навч. посіб. [для студентів вищих навч. закладів і фак.] / О. Д. Святоцький, М. М. Михеєнко. — К. : Ін Юре, 1997. — 224 с.
12. Проблемные вопросы гражданского и арбитражного процессов [Текст] / Под ред. Л. Ф. Лесницкой, М. А. Рожковой. — М. : Статут, 2008. — 508 с.
13. Новый Гражданский процессуальный кодекс Франции [Текст] / [пер. с франц. В. Захватаев] / Предисловие : А. Довгерт, В. Захватаев / Отв. ред. А. Довгерт. — К. : Истина, 2004. — 544 с.
14. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України [Текст] : [пер. з рос.] / С. В. Ківалов, Ю. С. Червоний, Г. С. Волосатий та ін. ; за ред. Ю. С. Червоного. — К. ; Одеса : Юрінком Інтер, 2008. — 656 с.
15. *Зейкан, Я. П.* Коментар Цивільного процесуального кодексу України [Текст] / Я. П. Зейкан. — К. : Юридическая практика, 2006. — 560 с.
16. Безоплатна правова допомога від експерименту до впровадження [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ukradv.org/up/docs/proj_fla.pdf.
17. *Дрейзіна, Д. В.* Деякі питання участі адвоката в цивільному процесі / Д. В. Дрейзіна [Електронний ресурс] Вісник Хмельницького університету управління та права. — 2002. — № 2. Режим доступу : <http://www.univer.km.ua/visnyk/115.pdf>.
18. *Естифеева, Т. И.* Гражданские процессуальные правоотношения [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 / Естифеева Тамара Ивановна. Уральская государственная юридическая академия. — Свердловск, 2001. — 154 с.
19. *Чорнооченко, С. І.* Цивільний процес [Текст] : Вид 2-ге, перероб. та доп. : [навч. посіб.] / С. І. Чорнооченко. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 472 с.
20. *Сафулько, С. Ф.* Щодо повноважень адвоката в цивільному процесі [Текст] / С. Ф. Сафулько, Я. П. Зейкан // Вісник Верховного Суду України. — 2009. — № 11 (11). — С. 45–48.
21. *Бабаков, В. А.* Гражданская процессуальная обязанность [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Бабаков Владимир Алексеевич. — Саратов, 1999. — 187 с.
22. *Москвич, Л. М.* Правовий статус носіїв судової влади в Україні (професійні судді, народні засідателі, суд присяжних) [Текст] : [монографія] / Л. М. Москвич, С. О. Іваницький, І. О. Русанова. — За заг. ред. І. С. Марочкіна. — Х. : Фіні, 2009. — 488 с.
23. *Рудаков, А. А.* Права и обязанности как парные юридические категории (вопросы теории) [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Рудаков Алексей Александрович. — Красноярск, 2006. — 176 с.
24. *Фурса, С. Я.* Адвокат у цивільному процесі [Текст] : [навч.-практ. посібн.] / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса. — К. : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2008. — 452 с.

Рекомендовано до друку кафедрою цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 1 від 30 серпня 2009 року)

Надійшла до редакції 11.11.2009

